

**Rocznik Muzealny, Muzeum Ziemi Kujawskiej i Dobrzyńskiej,
Włocławek, t. I 1985 [druk 1988], t. II 1989 t. III 1990**

Różnego typu placówki muzealne starają się publikować wydawnictwa ciągle, związane tematycznie z zakresem swej działalności. Muzeum Ziemi Kujawskiej i Dobrzyńskiej we Włocławku podjęło się trudu powołania do życia rocznika, którego celem jest - jak czytamy we wstępie do tomu pierwszego - przybliżenie mieszkańcom miasta i województwa włocławskiego problematykę muzealnictwa oraz zabytki przeszłości i kultury ludowej regionu. Pierwsze trzy tomy "Rocznika Muzealnego" w pełni realizują te zapowiedzi. Dominują tematy związane z włocławskim muzeum, historią regionu, etnografią Kujaw i ziemi dobrzyńskiej. Zespół redakcyjny stanowią pracownicy Muzeum na czele z jego dyrektorem Markiem Zapędowskim. Oni też są autorami części publikowanych artykułów. Łamy "Rocznika" wypełniają również prace autorów nie związanych zawodowo z Muzeum, a jedynie badających jego zbiory bądź też zajmujących się problemami regionu kujawsko-dobrzyńskiego.

Periodyk składa się z czterech działów tematycznych. Pierwszy przedstawia "Dzieje zbiorów i Muzeum" Ziemi Kujawskiej i Dobrzyńskiej. Drugi zawiera "Artykuły" o różnej problematyce, ale związane tematycznie z regionem. Natomiast dział kolejny ma zawierać "Komunikaty, przeglądy, recenzje, sprawozdania". Omawiane tomy w tej części ograniczone są do zestawienia wystaw organizowanych przez Muzeum, bibliografię wydawnictw włocławskiej placówki muzealnej i wspomnień o zasłużonych ludziach regionu. Całość zamyka "Calendarium".

Tom pierwszy "Rocznika Muzealnego", jako wprowadzający, szeroko omawia Muzeum, jego historię, strukturę organizacyjną, zakres prac i dokonania do roku 1984. "Rocznik" otwierają dwa artykuły poświęcone początkom Muzeum we Włocławku. Ten kujawski ośrodek muzealny powstał w marcu 1909 r., jako jeden z pierwszych na ziemiach polskich z pasji i zapału miejscowych działaczy. Dalej następuje prezentacja siedmiu działów Muzeum. Przewodnikami po poszczególnych działach są pracownicy Muzeum, tym samym znawcy problemu. Przedstawiono sposób powstawania działów, dokonano charakterystyki zbiorów muzealnych. Omówiono Dział Historyczny, Numizmatyki, Etnograficzny, Sztuki, Oświatowy. Na szczególną uwagę zasługuje Dział Metrologii Historycznej i Dział Fajansu. Pierwszy z nich gromadzi miary pochodzące z XVIII-XIX wieku z terenów Polski i krajów ościennych. Kolekcja ta zaliczana jest do największych w kraju. Są tutaj zgromadzone również instrumenty służące do pomiaru ciśnienia. Na Dział Fajansu, powołany do życia w 1973 r., składa się fajans zabytkowy i współczesny. Najstarsze eksponaty pochodzą z czterech fabryk włocławskich. Dział Archeologiczny znalazł swoje omówienie w tomie następnym. Natomiast w tomie trzecim "Rocznika Muzealnego"

odnajdujemy charakterystykę powstałego w 1986 r. Muzeum Etnograficznego, będącego oddziałem wrocławskiego muzeum.

W dziale pierwszym drugiego tomu "Rocznika", Andrzej Mietz zamieścił rozważania dotyczące kielicha mszalnego z 1631 r. fundacji Łukasza Dąbskiego. Poprzez analizę porównawczą Autor widzi dwa ośrodki, w których mógł zostać wykonany kielich. Jednym z nich mógłby być Poznań z kręgiem złotnika Wojciecha Budzyniewicza. Do roli alternatywnego ośrodka może pretendować Kraków. Jako miejsce przeznaczenia dla owego kielicha, Mietz upatruje kościół parafialny w Dąbiu na Kujawach. Omawiane dzieło złotnicze przez pewien czas znajdowało się w Muzeum we Wrocławku, lecz nie wzbogaciło jego zbiorów. Niestety Autor nie przedstawił związku kielicha z placówką muzealną, ani też nie określił dalszych losów złotniczego rękodziela.

Materiały zawarte w dziale "Artykuły" są różnej treści i różnej wartości naukowej. Można je podzielić na dwie grupy: historyczne i etnograficzne.

W tomie pierwszym Paweł Sobczyk omówił grób skrzynkowy kultury wschodniopomorskiej ze Złotopola w województwie wrocławskim. Przedstawił okoliczności jego odkrycia, opisał konstrukcję i wyposażenie. Pokusił się także o analizę materiału archeologicznego. Rozwinięciem tego problemu jest sprawozdanie z badań wykopaliskowych prowadzonych w latach 1985 i 1987 we wspomnianej miejscowości, a zamieszczona w tomie trzecim "Rocznika Muzealnego".

Andrzej Mikołajczyk w tomie drugim zajął się skandynawskimi imitacjami monet anglosaskich z początku XI wieku znalezionymi na Kujawach i ziemi sieradzkiej. Autor zamieścił również rejestr znalezisk monet anglosaskich i ich imitacji z terenów polskich. W tymże tomie zamieszczony został interesujący artykuł Jana Pakulskiego o skromnym tytule "Kilka uwag o hrabiowskim tytule Dąbskich z Lubrańca w dawnej Rzeczypospolitej". Jego treść znacznie wykracza poza ramy określone tytułem. Autor określił istotę tytułów honorowych w Polsce szlacheckiej. Dokonał wywodu genealogicznego rodziny Dąbskich, ukazał podstawowy zrąb uposażenia oraz uchwycił na tym tle moment recepcji tytułu hrabiowskiego na przełomie XVI i XVII wieku.

Kolejny tom "Rocznika Muzealnego" zawiera kilka artykułów z dziedziny historii. Andrzej Mietz skreślił kilka uwag dotyczących czterech portretów przedstawicieli rodziny Kretkowskich, żyjących w XVIII wieku. Autor postawił szereg pytań odnoszących się do czasu i miejsca powstania płócien, warsztatu malarskiego, fundatora, miejsca przeznaczenia. Mietz nie formułuje jednoznacznych odpowiedzi. Te mogą się pojawić dopiero w wyniku połączenia wysiłków historyka i historyka sztuki. Tym niemniej jest to ciekawy przyczynek do problematyki mecenatu artystycznego na Kujawach dobry przedrozbiorowej. Wewnętrzny podział periodyka po-

zwala na zwrócenie uwagi, iż artykuł ten winien znaleźć się w dziale pierwszym, poświęconym dziejom zbiorów. Opisywane portrety są przecież częścią zbiorów wrocławskiego muzeum.

Piotr Nowakowski przypomniał problem naczyń akustycznych umieszczonych w katedrze wrocławskiej, a pochodzących z drugiej połowy XIV wieku. Zwraca też uwagę na kafel akustyczny przyozdobiony herbem "Szeliga". Zabytek ten znajduje się w kolekcji Muzeum Ziemi Kujawskiej i Dobrzyńskiej. Być może pochodzi ze wspomnianej katedry. Zagadnienie naczyń akustycznych jest tutaj rozpatrywane na tle zabytków tego typu, rozsianych po Europie.

"Młyny wietrzne na Kujawach. Zarys monograficzny, cz. I, Historia wiatraków" to tytuł artykułu Jana Świącha. Podzielony jest na trzy części. Pierwsza zawiera próbę odtworzenia genezy młynów wietrznych w oparciu o referat Claude Ribals'a, wygłoszony na I Międzynarodowym Kongresie Etnologii Europejskiej w Paryżu w 1979 r. Jest to godne odnotowania, albowiem w literaturze polskiej problem ten nie był poruszany. Część druga - "Wiatraki w Polsce" - została opracowana w oparciu o dotychczasowe ustalenia. Część ostatnia artykułu dotyczy problemu rozwoju młynarstwa wietrzego na Kujawach. Autor stwierdza, że "zagadnienie to nie doczekało się pełnego opracowania" (s. 108). Obraz zawarty w artykule nie może pretendować do miana gruntownego studium tego problemu. W opracowaniu obejmującym chronologicznie czasy od średniowiecza po koniec XIX wieku, odnajdujemy kilka ogólnych danych przejętych z literatury, która zazwyczaj w niewielkim stopniu uwzględnia wiatraki na Kujawach. Autor nie podjął badań w oparciu o materiał źródłowy. Tylko tą drogą można rozjaśnić nadal nieznane dzieje młynarstwa wietrzego w tym regionie. Okresowi XVI-XVIII wieku poświęcono zaledwie trzy zdania. Do tej epoki dysponujemy pokaźnym zasobem źródeł drukowanych niosących dane o wiatrakach. Autor powołał się jedynie na przekazy zawarte w trzech szesnastowiecznych inwentarzach dóbr stołowych biskupstwa wrocławskiego. Pomiął wydane inwentarze z XVII wieku.¹ Oprócz tego dostępne są lustracje dóbr królewskich², rejestry skarbowe³ i materiały do osadnictwa poszczególnych powiatów kujawskich.⁴ Zawarte tam dane pozwalają określić ilość wiatraków, ich rozmieszczenie, czas wznoszenia. W badaniach należałoby uwzględnić i inne źródła, zwłaszcza kartograficzne, będące nośnikami cennych danych o rozmieszczeniu i konstrukcji wiatraków.⁵ Trzecia część artykułu daleka jest od wyczerpania zagadnienia zasygnalizowanego w tytule.

Ostatni z tej grupy artykuł wyszedł spod pióra Stanisława Kunikowskiego. Tytuł jego "Miary na ziemiach polskich w dobie kryzysu gospodarki folwarczno-pańszczyźnianej w XVII i XVIII wieku" znacznie przerasta treść. Całość o niewielkiej objętości (s. 155-159) jest bardo ogólna, zaopatrzona w nader skromny aparat nauko-

wy. Autor co prawda zaznaczył, że zadaniem jego jest tylko zasygnalizowanie w bardzo skondensowanej formie zależności między miarami a rozwojem gospodarki, tym niemniej treść nie odbiega od encyklopedycznego ujęcia tego tematu nakreślonego przez Witolda Kulę.⁶ W aneksie zamieszczono "Wykaz ważniejszych jednostek miar funkcjonujących na terenie Polski w XVI-XVIII wieku." Tytuł jest jednak mylący. Podano tylko niektóre jednostki miar wprowadzonych na sejmach w 1565 i 1764 r. Wiadomo, że system metrologiczny nie był jednolity dla całego kraju. Funkcjonowały obok siebie różne lokalne miary. W wykazie nie przedstawiono całych systemów poszczególnych miar. Autor podał jedynie niektóre jednostki i przeliczył je na obecnie obowiązujące. Nie podał przy tym sposobu przeliczania starych jednostek na nowe. Porównanie danych przytoczonych przez Autora z ustaleniami A. Gilewicz⁷ i I. Ichnatowicza⁸ wykazuje pewne rozbieżności przy przeliczaniu miar wprowadzonych w 1764 r. Dla miar długości Kunikowski podaje, że stopa wynosiła 298,77 mm, Gilewicz - 297,77 mm, Ichnatowicz - 297,77 mm, ziarno odpowiednio 3,1 mm - 3,2 mm - 3,1 mm. Podobnie przy kwaterce, mierze pojemności płynów 0,234 l - 0,234 l - 0,2355 l. Największe rozbieżności są przy miarach pojemności ciał sypkich: łaszt 3636,31 l - 3636,31 l - 3619 l, korzec 120,31 l - 120,31 l - 120,605 l, garniec 3,77 l - 3,77 l - 3,7689 l, kwaterka 0,25 l - 0,23 l - 0,2356 l. Przy miarach powierzchni Kunikowski nie dokonał wyodrębnienia łana chełmińskiego (królewskiego) od łana frankońskiego. Fakt ten wywołuje wrażenie jakoby istniał jeden system miar powierzchni, co nie jest zgodne z prawdą. Zamieszczony w aneksie wykaz jednostek miar ma wyłącznie charakter orientacyjny.

Grupę prac o charakterze etnograficznym otwierają dwa artykuły zamieszczone w tomie pierwszym "Rocznika Muzealnego". Rozpatrują one podobne problemy. Teresa Karwecka spojrzała na granicę zaborów, jako czynnik zróżnicowania kulturowego regionu. Nie jest to studium problemu, lecz jak pisze Autorka, raczej garść refleksji nasuwających się w związku z penetracją pogranicza Kongresówki i byłego zaboru pruskiego w okolicach rzeki Drwęcy i Tażyny na Kujawach. Jan Świąch zajął się zróżnicowaniem budownictwa ludowego na Kujawach, będącego rezultatem podziałów rozbiorowych. Oba artykuły prowadzą do wniosku, iż odmienności w systemie ekonomicznym i prawnym miały decydujący wpływ na różnicowanie kulturowe.

W tomie następnym Ryszard Kukier określił miejsce ziemi dobrzyńskiej w strukturze etnicznej ziem środkowo-północnej Polski. Tego terenu dotyczy artykuł Jana Świącha, omawiający chaty z wnęką, będące tradycyjnym elementem ludowej architektury. Interesujące studium dotyczące zapustów na Kujawach przedstawiła Krystyna Pawłowska. Swymi badaniami objęła okolice Włocławka i Brześcia Kujawskiego. Autorka oparła się na własnych obserwacjach oraz literaturze przedwojen-

nej i dziewiętnastowiecznej. Pozwoliło to na uchwycenie przemian, jakie zaszły w tej dziedzinie obrzędowości ludowej.

W tomie trzecim na szczególną uwagę zasługuje artykuł Piotra Szackiego i Iwony Świąch, poruszający problem inwentaryzacji szeroko pojmowanej zagrody wiejskiej. Przedstawiono nową formułę kartoteki inwentarzowej. Założenia teoretyczne poddano praktycznej weryfikacji na wybranym obiekcie z terenu Kujaw południowych. Uzyskane wyniki potwierdzają słuszność założeń teoretycznych. Proponowany sposób katalogowania pozwala znacznie pełniej rejestrować całość życia wiejskiego. Temat, który podjęła Dorota Kalinowska do chwili obecnej nie znalazł uznania wśród etnografów. Dotyczy on potraw obrzędowych na Kujawach przygotowywanych w okresie Bożego Narodzenia, Wielkiej Nocy i z okazji wesela. Autorka starała się ukazać zmiany jakie zaszły w tej dziedzinie na przestrzenie ostatnich stu lat.

We wszystkich dotychczasowych tomach "Rocznika Muzealnego" część trzecią i czwartą redagowała Dorota Wojciechowska. W tomie pierwszym odnotowano wystawy zorganizowane przez Muzeum w latach 1976-1984. Zestawiono bibliografię wydawnictw wrocławskiego muzeum za lata 1949-1984. Tom kończy "Calendarium" wydarzeń z lata 1976-1984 rejestrujące plenery, konkursy, sesje naukowe, szkolenia organizowane przez Muzeum. Kolejny tom zawiera analogiczne dane odnoszące się do roku 1985. Natomiast wydarzenia z lat 1986-1987 znalazły się w tomie trzecim.

"Rocznik Muzealny" koncentruje się na szeroko rozumianej kulturze materialnej Kujaw i ziemi dobrzyńskiej. Powiązanie historii z etnografią, daje możliwość pełniejszego zrozumienia przemian zachodzących w lokalnym społeczeństwie.

Formuła periodyku wydaje się być trafna. Należy poczynić starania w celu pełniejszej realizacji działu "Komunikaty, przeglądy, recenzje, sprawozdania". Kolejne tomy wykazują stałą tendencję do podnoszenia poziomu naukowego i edytorskiego.

Poczynając od tomu drugiego nie tylko informuje się o wydarzeniach, w których uczestniczyło Muzeum, lecz także dokonuje się szerszego ich omówienia. W tomie trzecim pojawiły się krótkie streszczenia artykułów w języku angielskim, uwzględniono recenzentów. "Rocznik Muzealny" wydawany przez Muzeum Ziemi Kujawskiej i Dobrzyńskiej we Wrocławku w pełni zasługuje na uznanie przez środowisko naukowe.

Zbigniew Zyglewski

PRZYPISY

- ¹ Inwentarze dóbr stołowych biskupstwa włocławskiego z XVII w., wyd. L. Żytkowicz, Toruń 1957, Towarzystwo Naukowe w Toruniu, Fontes 38
- ² Inwentarz starostwa inowrocławskiego z 1510 roku, wyd. R. i Z. Guldonowie: Ziemia Kujawska, t. III, 1971 s. 187-214; Lustracja województw wielkopolskich i kujawskich 1564-1565, cz. I, wyd. A. Tomczak, Cz. Ohryzko-Włodarska, J. Włodarczyk, Bydgoszcz 1961; Lustracja województw wielkopolskich i kujawskich 1628-1632, cz. III, wyd. Z. Guldon, Bydgoszcz 1967; Lustracja województw wielkopolskich i kujawskich 1789, cz. III, wyd. A. Tomczak przy współpracy Z. Kędzierskiej, Warszawa-Poznań-Toruń 1977, TNT, Fontes 67
- ³ Lustracja poradnego i rejestr łąnów województw brzesko-kujawskiego i inowrocławskiego z roku 1489, wyd. J. Senkowski, Teki Archiwalne, t. VII, 1961 s. 69-214; Polska XVI wieku pod względem geograficzno-statystycznym, t. I-II, Wielkopolska, wyd. A. Pawiński, Warszawa 1883, Źródła dziejowe, t. XII-XIII; Rejestr podymnego województwa brzesko-kujawskiego z 1634 roku, wyd. R. i Z. Guldonowie, Bydgoskie Towarzystwo Naukowe, Prace Wydziału Nauk Humanistycznych, Seria C, Nr 15, Prace Komisji Historii, IX, 1973 s. 211-241; Rejestr pogłównego województwa brzesko-kujawskiego z 1674, wyd. R. i Z. Guldonowie, tamże, Seria C Nr 18, Prace Komisji Historii, XII, 1976 s. 129-192
- ⁴ Z. Guldon: Osadnictwo powiatu radziejowskiego w XVII-XVIII wieku, Zapiski Kujawsko-Do-brzyńskie, 1978 s. 221-253; R. Guldon, Z. Guldon: Materiały do osadnictwa powiatu przedeckiego w XVII-XVIII wieku, tamże, 1979 s. 165-185; Ci sami, Materiały do osadnictwa powiatu kowalskiego w XVII-XVIII wieku, tamże, 1980 s. 275-290; Ci sami: Materiały do osadnictwa powiatu brzesko-kujawskiego w XVII-XVIII wieku, tamże, 1985 s. 143-172; Ci sami: Osadnictwo województwa inowrocławskiego w latach 1775-1789 [powiat podgórski], Ziemia Kujawska, t. VI, 1981, s. 99-113
- ⁵ J. Koliński: Znaczenie osiemnastowiecznych materiałów ikonograficznych dla dziejów młynarstwa na ziemiach dawnej Rzeczypospolitej, Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Łódzkiego, Nauki Humanistyczno-Społeczne, Seria I, z. 72, 1970 s. 63-77
- ⁶ Encyklopedia historii gospodarczej Polski do 1945 roku, t. 1, Warszawa 1981 s. 513-515
- ⁷ Zestawienie monet i miar używanych na ziemiach polskich, [w:] Historia Polski, t. II, cz. IV, Warszawa 1960 s. 12-18
- ⁸ Encyklopedia..., s. 520-521